

Fried István

NÉMETH ZOLTÁN
VERSKÖTETÉNEK OLVASÁSÁKOR

A magyar irodalom szerfőlött gazdag a kísérletező egyéniségekben. S bár a társadalmi készletés, különös hangsúlyokkal a kisebbségi művelődésekben, igen erős, olykor a társadalmi (vagy az erre hivatkozó kritikus) ellenállás miatt éppen a küldetésekől eltérő poézisek befogadásakor bizonyul az olvasó türelmetlennek, mindig akadtak olyan szerző-egyénségek, akik felmondták irodalom és társadalom valójában sosem megkötött szerződését. Ők is a nyelvvel törődtek, de nem hitték azt, hogy a nyelv kizárólag a „gondolatcsere eszköze”, az irodalomban elsősorban és szünet nélkül azt kell mondani, aminek a politikai fórumok, a szószekek sokkal inkább megfelelnek; s azt sem tudják teljesen elfogadni, hogy kitapintható lenne, egyáltalában leírható volna a „kisebbségi génius”, a „felvidéki szellem”... A vita a kezdet kezdete óta tart: azt azonban aligha lehet immár vitatni, hogy a kísérletező, a játékos, a maradibb esztéták által öncélúnak minősített szerzők (legyünk engedékenyek: is!) sok értéket hoztak létre. A magyar emigrációban szerveződött a neoavantgárd (Párizsban, a Magyar Műhely körében), alkotta meg Kemenes Géfin László a maga besorolhatatlan költészetét, élte tovább a másod-modernség prózáját Márai Sándor.

A másik vitapont: a kisebbséginek nevezett irodalom „státusa”. Akadt olyan nézet, amely szerint a vajdasági, a felvidéki vagy az erdélyi és a kárpátaljai magyar irodalom elsősorban hídszerpet tölt be a két szomszédos irodalom között, más nézet olyan jellegű önálló entitásként határozza meg, amelynek a régmúlt századokig vezethető vissza története, tehát az adott területen többé-kevésbé hasonló módon szerveződött, mint a trianoni békeszerződés után. De nem hiányzik ama álláspont sem, amely földrajzi fogalomként tartja számon a nem magyarországi magyar irodalmakat, s csupán a magyar irodalmat ismeri el létező irodalmi rendszerként. Annál is inkább, mert megszülvén a korábban hermetikus elzártság vagy államilag erőszakolt „önállóság”, a publikációk „elvileg” immár nem ismerik az országhatárokat...

Németh Zoltán számára a szlovákiai magyar irodalom nem esztétikai-irodalmi kategóriaként létezik, pusztán a földrajzi körülhatároltság indokolhatja használatát. Más kérdés, hogy 1999-ben megjelent, érzékenységről, igazi problémalátársról, friss szemléletről tanúbizonyságot tévő tanulmánykötete kizárólag olyan költőkről, írókról, jelen-

segekről közöl írásokat, akik - amelyek „földrajzilag” Szlovákiában helyezhetők el; még ami ellen kialakítja álláspontját, az is a szlovákianak nevezett irodalmi mechanizmus kétségeit és ellentmondásosan szerveződő helyzetűtétét példázza. Ugyanakkor 2000-ben *A szem folyékony teste* címmel megjelentetett verseskötetében - legalább is első megközelítésben - szinte semmit nem tudunk meg szerzője „elkötelezettség”-éről, a versformáláson túlmutató szituáltóságáról; s ha a kötetke 64. lapján nem állna a pozsonyi AB-ART könyvkiadó a kötet gondozójaként, a magyar szöveg alatt pedig a szlovák megfelelő, aligha tudnánk eltalálni, merre lelhető a költő hazája. Itt még annyit említenék meg, hogy az alap, amely köré a legifjabb szlovákiai magyar irodalmi nemzedék tömörülni látszik, a *Szörös kő* nem látszik vállalni a korábbi írógenerációk „öngettősítő” magatartását, elszakadni kísérrel meg egy, a kisebbségi írástudóra olykor ráerőltetett szereptől, és nemcsak szűkebb és valamivel tágabb környezetében kíván tájékozódni, hanem azt igyekszik figyelni, mi történik a magyar nyelvterület *irodalmában*; a hangsúlyozás annak szól, hogy valóban az irodalomban, nem pedig az irodalomba erőszakkal betörekvő átpolitizálódási tendenciák kevésbé áldásos működése nyomán, sőt: amennyire teheti, figyeli azokat az irodalmakat is, amelyek számára nyelviileg hozzáférhetők. Így találunk a *Szörös* tőben például a román-francia Ciorantól fordításokat. Németh Zoltán elsősorban azt igyekszik megvalósítani, hogy kötetke legyen, azaz amit egybeszerkesztett, kötetként és ne különféle időkben szerzett versek gyűjteményeként legyen olvasható-elfogadható. Ez a törekvés annyiban jár sikerrel, hogy a kötet valóban megvalósul, anélkül, hogy emlékezetes verselményekben legyen részünk. Szigorúan szervezett, a kötetben (és talán csak ott) helyüket lelő egyes versek folyóiratközlésükkor vagy önmagukban lényegesen kevésbé hatásosak, nemigen sejtetik vagy sugallják, hogy egy nagyobb kompozíció részeként olvasandók, és ennek következtében nem egyszerűen a töredék benyomását keltik, hanem a keletkezőben lévő versét (work in progress?). *A szem folyékony teste* szerzője a költészet „virtuális teré”-be helyezi verseit, s bár helyenként a minimalistákat idéző aprólékossággal ír le gesztusokat, műveleteket, valójában semmi nem konkrét ebben a lírában (ha líra ez még), minden csupán a konkrétnek látszata, semminek nincsen ideje, ha egyáltalában érvényes még egy akár lírainak is nevezhető időszámítás, illetőleg a szoros kompozíció ellenére sem történik, sem történhet semmi, nincsen kezdet, nincsen befejezés, az ismétlődés (egy-egy versek szó szerinti megismétlése néhány lappal arrébb) ugyan a tagolás, a

szimmetria ígéretével kecsegtetne, ha volna még a szimmetria szónak egyáltalában értelme. Ehhez párosul a megszakítottságot, a szünetet kerülni igyekvő helyesírás, az egy lélegzettel kimondott hosszú versek egymás alá tördelése, mint amely szintén részint a vers mondhatósága ellen és olvashatóságának nehezítése mellett száll síkra, de amely a szavaknál inkább gondolja „természetes” egységnek a verssort. S bár szavakra bontva egyes helyeken némi maníros világfájdalom érzékelhető, másutt a tömörítés sikerültebb módszerével ismertet rá az egzisztenciális versmagányra, valójában mindig a verssé lét a versbe feszülés tétje, küzdelem a „hang”-ért, a megtanultak elvetése, a megszokottakon való ironizálás, ismerős mozdulatként a világ újratereztésének kísérlete. Ez az újratereztés az örökölt és/vagy szuverén módon fölfedezett „örökség” újraszituálása, semmiképpen nem akképpen, ahogy az korábban, a szlovákiai magyar lírának nevezett képződményben történt. Éppen az *Oda* címmel jelzett vers töri át a szenvtelenség, a csinálmány merevségét, és jelez némileg (ha a magyarétól eltérő fonetika segítségével, egy cseh hangzó ismétlésével) valahová tartozást, amelynek akart „világszerű”-ségét itt-ott a személyes, a közvetlenül világi töri át.

Németh Zoltán látható gondot fordít az egyes versek címadására, s a kötet hátlapján külön hangsúlyozza a látás szervének jelentőségét, pontosabban azt a negativitást, amely a szemrevételezett szövegüniverzumot az eltűnés helyévé képes avatni. Kifordított Wittgenstein-parafrázisa („A test határai szövegekkel vannak kirakva”) egyben a világot, így a sok egyes szám első személyű megszólalás ellenére a fikatív egyes szám első személyt, hol eltűnő, hol kibukó szövegekért szeretné tudatosítani vagy elfogadtatni: a szövegek ellentétek, sőt: képtelenségek, kimódolt szövegdarabok kereszteződési pontjai, amelyeknek több közülük van az önkényességekkel teli magánbeszédhez, mint egy alanyi poézis mágikus műveleteihez. S bár feltűnést kelteni igyekvő, meghökkeneni kész műveletekkel mindig szolgálnak a versszövegek, néhányszor nyelvi teleménnyel, másszor kissé izzadságoson, alapjában egy művi világ művi artikulálódásaként (és tudatosan ilyenként) határozza meg önmagát *A szem folyékony teste* verseinek beszélője. Olyannak, aki ismeri a verscsinálás lehetőségeit, de elsőrendű törekvése, hogy elkerülje az önnön ismeretéből fakadó költészeti lehetőségeket. Olyannak, aki figyelni és esszékelni önmaga számára rögzíti, mi alakulgat szűkebb és tágabb irodalmi „kontextusá”-ban, de mindenképpen valami mást akar papírra vetni (vagy még inkább: a számítógép segítségével megszerkeszteni).

Milyen tehát Németh Zoltán kötete? Az olvasóra nyilvánvalóan hat az az adat, miszerint első kötet. S így hajlamos az első kötetek esetlegeségét, *kezdlet*-legességét rálátni erre a típusú megszólalásra. Ennek azonban ellene mond, hogy 1999-ben esszékötetben (s így korábban: folyóiratban, nemcsak Szlovákiában, hanem Magyarországon is) Németh Zoltán már ismertette - többek között - Tözsér Árpád műveit, a vele nagyjában-egészében egykorú lírikus-hölgyek próbálkozását. Egyszóval az első kötet nem *kezdő* első lépése, hanem egy irodalmilag műveltnek mondható, tudatos szerzőé, akinek a kortársakétól markánsan eltérő költészettel-fogását szeretné dokumentálni verseivel, még inkább verseskötetével. A versek többsége fölött címként funkcionáló három vastag fekete pont, illetőleg a szeszélyesen számozott *op.* jelölés egy emlékeztetőlogika működtetésére éppen úgy utalhat, mint a folyamatos beszéd ellen lázadó, az idősíkokat összekuszáló költői elszánás műveletére. A *Cento* cím viszont a barokkig vagy még előbbre utaló hagyomány továbbéltetését látszik vállalni, mint ahogy a két, egymásra mutató kötetzáró vers, a *Koromevés* meg a *Ha a vér korom* emberinek és tárgyának összejátszatására épül, de elképzelhető olyan értelmezés is, miszerint a hagyományos jelentéseknek a szokatlan-bizarrba átfordítása során rítusok képződhetnek, amelyek az elsődleges jelentések ellenében formálódnak, s így drasztikus megfogalmazódásukban a jelképiséggé válás útjára léphetnek,

ellegzetesen első kötet Németh Zoltáné,

Jamennyiben kísérletező vonásait emeljük ki, de nem jellegzetesen első kötet, amennyiben a kötet szerveződés eljárásaira vagyunk figyelmesek. A hang keresése lehetne megkülönböztető tulajdonsága, ha az ellenköltőiség megteremtését szolgáló módszernek egyes elemeit vizsgáljuk alaposabban, az elfogadottnak tekintett költőiség elutasítása szempontjából viszont egy talán túlságosan szabályozott, önnön törvényeinek engedelmességes versmechanizmusra bukkanunk a kötetet lapozgatva. Nem meglepő Németh Zoltán kötete, ha tudomásul vesszük az ifjabb nemzedék önteremtő indulatait, meglepő Németh Zoltán kötete, ha a szlovákiai magyar irodalom földrajzi kereteiben próbáljuk elhelyezni.

Iddőben, kiadástörténetileg mégis első verseskötetéről van szó; amely várározást kelt, inkább olyan értelemben, miként tud majd túllépni a szándékolt meghökkenetéssel önmaga megszabta korlátokon az ifjú poéta. Azaz a következő kötetből főleg azt remélem, hogy felülírja, átírja az első kötetet. Meg azt, hogy ne csak kötet legyen, hanem valóban (emlékezetes) versek gyűjteménye. Amennyiben a szerző úgy látja majd, hogy az egyes vers is fontos esemény.